

Orhun Kitabeleri'nde Yer Alan Değerlerin Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı Değerleri Açısından İncelenmesi*

Examination of the Values in the Orkhon Inscriptions in terms of Social Studies Curriculum Values

Aygün Yıldız, Kerem Çolak

Yazar Bilgileri	ÖZ
<p>Aygün Yıldız Bilim Uzmanı, aygunyildiz@outlook.com</p> <p>Kerem Çolak Dr. Öğr. Üyesi, Trabzon Üniversitesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi, kcolak@trabzon.edu.tr</p>	<p>Türk tarihinin yapı taşları niteliğinde olan Orhun Kitabeleri, takribi 1300 yıl önce yazılmalarına rağmen içerdikleri ifadeler bakımından güncelliğini koruyan ve günümüze ışık tutan bir yapıya sahiptir. Böyle bir içeriğe sahip olmaları nedeniyle, başta sosyal bilgiler dersi ve diğer disiplinler dâhilinde öğrencilere değerleri kazandırma hususunda fayda sağlayacak bir kaynak olduğu düşünülmektedir. Bu düşünceye istinaden araştırmanın temel amacı, Orhun Kitabeleri'ni Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı içerisinde bulunan değerler açısından incelemektir. Nitel araştırma yaklaşımının uygulandığı bu çalışmada, Orhun Kitabeleri'ni oluşturan; Kül Tigin, Bilge Kağan, Tonyukuk, Ongi ve Küli Çor adlı yazıtlarda bulunan ifadeler "doküman incelemesi" kapsamında "betimsel analiz" yoluyla çözümlenmiştir. Çalışmanın veri kaynaklarını üç farklı tarihçinin yaptığı çeviriler oluşturmuş ve mezkûr yazıtların ihtiva ettiği veriler "Orhun Yazıtları Analiz Formu" isimli veri toplama aracı ile elde edilmiştir. Çalışmanın sonucunda, sosyal bilgiler dersi değerlerinin Orhun Kitabeleri'ndeki satırlar içerisinde bulunan değerler ile büyük oranda örtüştüğü gözlenmiştir. Öyle ki, Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda bulunan on sekiz değerden, "tasarruf" hariç geriye kalan on yedi değere (adalet, aile birliğine önem verme, bağımsızlık, barış, bilimsellik, çalışkanlık, dayanışma, duyarlılık, dürüstlük, estetik, eşitlik, özgürlük, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik ve yardımseverlik) karşılık gelecek ifadeler kitabelerde geçmektedir. Bu sonuçlara binaen, sosyal bilgiler dersi bazında verilen değer eğitiminde Orhun Kitabeleri'nden faydalanılması gerektiği önerilmiştir.</p>

Makale Bilgileri	ABSTRACT
<p>Anahtar Kelimeler Orhun Abideleri Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı Değer Değer Eğitimi</p> <p>Keywords Orkhon Inscriptions Social Studies Curriculum Value Values Education</p> <p>Makale Geçmişi Geliş: 15.11.2021 Düzeltilme: 02.03.2022 Kabul: 14.03.2022</p>	<p>The Orkhon Inscriptions have a structure that maintains its currency and sheds light on the present day in terms of the expressions they contain, although they were written approximately 1300 years ago. Hence, it is thought to be a resource that will help students gain values. Because of this thought, the main purpose of the research is to analyze the values found in the Orkhon Inscriptions in terms of the Social Studies Curriculum values. In this study, qualitative research approach was applied. Expressions found in the Orkhon Inscriptions were analyzed through "descriptive analysis" within the scope of "document analysis". The data of the study were obtained with the data collection tool called "Orkhon Inscriptions Analysis Form". As a result of the study, it was concluded that the values of the Social Studies course largely coincided with the values found in the lines in the Orkhon Inscriptions. Out of the eighteen values in the Social Studies Curriculum, the expressions corresponding to the remaining seventeen values, excluding "savings", are mentioned in the Orkhon Inscriptions. Due to these results, it has been suggested that the Orkhon Inscriptions should be used in the values education given on the basis of the Social Studies course.</p>

* Bu çalışma, ikinci yazar danışmanlığında birinci yazar tarafından yürütülen yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Makale Türü	Araştırma
Önerilen Atıf	Yıldız, A. & Çolak, K. (2022). Orhun Kitabeleri'nde yer alan değerlerin Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı değerleri açısından incelenmesi. <i>TEBD</i> , 20(1), 143-165. https://doi.org/10.37217/tebd.1024085

Giriş

Değer kavramı modern anlamda, kalıplaşan rutin ve ritüeller silsilesine değil, bütünsel bir çerçevede kitleleşmiş bir inanç şemasını karşılamaktadır. Aynı zamanda belli şartları esas almadan ihtiyaç duyulduğu için yararlı unsurları açığa çıkaran ölçütler olarak yorumlanmaktadır (Refshauge, 2004). Başaran (1992) değer ifadesini bir obje, işlem, düşünce veya fiiliyatın örgüt dâhilinde taşıdığı önemi tayin eden nicelik ve nitelik olarak izah etmekte ve obje, düşünce veya herhangi bir uğraşın sentezlenmesinde işlevsellik boyutu taşıdığını iddia etmektedir. Çağlar (2005) da değerleri, “Kişilerin fikirlerinde ön koşul olarak meydana gelen kültürel öğeler” olarak belirtmektedir. Değer eğitimi ise bireye özgü olan ve insan türünü diğer türlerden ayırt eden imkânları, farklı bir tabirle “insansal etkinlikleri” gerçekleştirebilme aşamasına gelmelerine yardımcı olmaktır (Çileli, 1990). Kuçuradi'nin (1995) deyimiyle bireylerce doğruyu yordamanın, ifade edebilmenin, doğru analizler yapmanın keşfedilmesinin kapısını aralamaktır.

Değerler konusunda yapılan tanımlara bakıldığında dengeli bir konsensüsün bulunmadığı ve kişilerin inançlarını, fikirlerini ve kararlarını etkileyerek tercihlerinde mühim roller oynadığı gibi niteliklerin bulunduğu göze çarpmaktadır. Zira toplumdan topluma değişiklikler gösterebilen değerler, değer eğitimi uzmanlarınca da farklı disiplinlerle masaya yatırılmaktadır (Demirtaş, 2012).

Öğretmenler, öğrencilere değer kazandırırken birçok modern yönetime başvurmakta ve bu metotların arasında işlevselliğini yitirmesine rağmen literatürdeki yerini koruyan Esasi ve Daimi anlayış biçimleri göze çarpmaktadır. Bu anlayışların tekdüzeliğini azaltmak gayesiyle, değerlerin çocuklara kazandırılması ve gelecek kuşaklara taşınmasında yazınsal eserlerin ve tarihsel kişiliklerin hayatlarının değer eğitimi bakımından mühim olduğu söylenebilir (Aktepe ve Yalçinkaya, 2016).

Sosyal bilgiler dersinde yazınsal materyallerden yararlanılması, öğrencilere günümüzde yaşanan olaylar ile tarihte vuku bulmuş birtakım olaylar arasında bulunan farkları ve benzer açıları idrak etmelerine ve bu iki devir arasındaki perspektifleri kültürel olarak karşılaştırmalarına imkân tanıyacaktır (Beldağ ve Aktaş, 2016). Ders kazanımlarında tarih kaynaklarının ve belgesel delillerin üzerinde durularak çocuklarda eleştiri becerisinin açığa çıkarılabileceğini iddia eden Dönmez ve Altıkulaç (2014), yazılı ve sözlü edebi ürünlerin eğitim ortamlarındaki kültürleşmenin temeli olduğunu, edebiyattan yararlanarak öğrencilere yeni değerler kazandırmanın özellikle değerler eğitiminde oldukça etkili bir yöntem teşkil ettiğini belirtmişlerdir.

Son yıllarda edebi eserlerin değer kazandırma sürecindeki işlevselliğini araştıran önemli çalışmalar yürütülmüş ve sosyal bilgiler dersinde öğrencilere değer kazandırma eyleminin kalıcılığını kuvvetlendirmek adına başvurulacak unsurların, çocukların duyuşsal fonksiyonlarını geliştiren özellikte olması konusunun üzerinde durulmuştur (Ustaoglu-Çelik, 2016). Nitekim Özer'in (2016) sosyal bilgiler öğretmen adayları ile yaptığı yapılandırılmış görüşmelerden ve literatürde sosyal

bilgiler öğretmenleriyle yapılan araştırmalardan ulaşılan sonuçlarda; değerlerin öğrencilere kazandırılmasında destan, yazıt, mitolojik öykü veya bilumum yazınsal eserlerin kullanılmasının öğrencilerin duyuşsal ve bilişsel özelliklerini geliştirmeleri açısından mühim olduğu görülmüştür. Öğretmen adayları ve öğretmenler; öğrencilerdeki soyut düşünceleri somutlaştırmak, odaklanmayı kolaylaştırmak ve değer aktarımını aktif hâle getirmek adına Türk eğitim sisteminde yazınsal eserlerin yeterince kullanılmıyor olmasını bir boşluk olarak nitelendirmişlerdir (Ünlü, 2016).

Değerler ve değer eğitimi ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında Türkiye’deki alanyazında nitel araştırma yöntemleri kapsamında doküman incelemesi ile yapılan çok sayıda çalışmanın olduğu görülmektedir (Akbaş, Çolak ve Durmuş, 2020). Ancak bunların arasında edebi eserleri konu edinen çalışmaların azlığı dikkat çekici bir boşluk oluşturmaktadır. Edebi eserlerle (öykü, hikâye, roman, şiir, mesnevi, safahat) ilgili olanların ise daha ziyade bu eserlerdeki değer algısına odaklı oldukları ifade edilmektedir (Kapkın, Çalışkan ve Sağlam, 2018). Bahsi geçen açığı gidermeye çalışmak adına yararlanılması elzem olan eski Türk yazıtları, Türk kültürünün değişim süreçlerini içerdiği için kaleme alındıkları devir ile günümüzü birbirine bağlayan kültürel kodları temsil etmektedir (Mert, Alyılmaz, Bay ve Akbaba, 2009). Türk tarihinin mihenk taşlarından olan Orhun Kitabeleri, Köktürk Kağanlığı Dönemi’nden günümüze kadar gelmiş; Kül Tigin (732), Bilge Kağan (735) ve Tonyukuk (715) kitabelerinden oluşan taş biçimindeki yazınsal eserlerdir. Orhun Abideleri; Türk yazın tarihinin başlangıcından günümüze değin birçok dil ve değer yadigârında olduğu gibi Türk ulusunun dili, edebiyatı, geçmişi, inanışları ve değerleri ile ilgili mühim içerikleri barındıran belgeler olarak kıymetli bir yere sahiptir (Albayrak, 2017). Alanyazında sosyal bilgiler dersinin öğrencilere kazandırmayı hedeflediği değerler ile yazıtlardaki değerleri bağdaştıran çalışmalar (Şanlı, 2021; Şanlı ve Köç, 2021; Ustaoglu-Çelik, 2016; Veziroğlu, 2020; Veziroğlu ve Keskin, 2021; Yıldız ve Çolak, 2020) özellikle son birkaç yılda yapılmış ve ekseriyetle içerik analizleriyle durum tespit eden sonuçlar ortaya konulmuştur.

Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’ndaki (SBDÖP) “Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’nın Uygulanmasında Dikkat Edilecek Hususlar” adlı başlığın 8. maddesinde belirtilen; “Efsane, destan, masal, atasözü, halk hikâyesi, türkü ve şiir gibi türlerden yararlanılarak sosyal bilgiler dersi edebi ürünlerle desteklenmelidir.” (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2018) ifadesinden, ayrıca MEB öğretim programlarında değer eğitimi konusundaki tavsiyelerden ve alan araştırmacılarının vardıkları sonuçlardan da görüldüğü üzere, Orhun Abideleri gibi yazılı kaynakların içerisinde bulunan sosyal bilgiler değerlerinin analiz edilerek eğitim sistemine entegre edilmeleri durumunda, öğrencilerin ulusal ve global değerler sistemini daha sağlıklı bir şekilde içselleştirmelerinin mümkün olacağı söylenebilir. Bu sayede sosyal bilgiler dersi kapsamında değer

eğitimine yönelik etkinliklerle benzer eserlerle örtüşen değerlerin etkili bir şekilde öğrencilere aktarılması sağlanabilir.

Tüm bu önermeler ve alanyazın dâhilinde sözü edilen gerekçelerden hareketle bu araştırmanın amacı, Orhun Kitabeleri'ndeki satırlar içerisinde bulunan değerleri, sosyal bilgiler dersi değerleri açısından analiz etmektir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorular yanıtlanmaya çalışılmıştır:

1. Orhun Yazıtları içerisinde SBDÖP'in (2018) öğrencilere kazandırmayı amaçladığı değerlerin bulunma durumu nasıldır?
2. Sosyal bilgiler dersi değerleri ile Orhun Yazıtları'nın değer ihtivasi açısından örtüşme durumu nasıldır?

Yöntem

Nitel araştırma yaklaşımının kullanıldığı bu çalışmada, araştırmanın yapısı gereği olay ve olguları tüm açılarıyla keşfetmek, betimlemelerini gerçekleştirmek, aralarındaki örüntüleri meydana çıkarmak, yorumlamak ve içinde yer alan bireylerin bakış açılarını anlamak amaçlanmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu sebeplerden araştırmada, Orhun Abideleri'nde yer alan ifadeler ve anlamlandırılmış hâlleri nitel yaklaşım bağlamında "doküman incelemesi" metoduyla ele alınmıştır.

Doküman incelemesi, bir sorun hakkında belirli bir zaman dilimi dâhilinde veya ilgili konudaki kaynaklar tarafından farklı aralıklarda ortaya konulmuş belgelerin, uzun zamanlara dayandırılmış analizlerini oluşturmayı sağlamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Nitel yaklaşımın metodları arasındaki "doküman incelemesi" Karasar (2008) tarafından "belgesel tarama" şeklinde isimlendirilmekle beraber, "Geçmişteki olgularla ilgili birtakım yazılı materyalleri analiz etmek için kullanılan bir yöntem" biçiminde tarif edilmektedir.

Veri Kaynağı

Çalışmada, değer tespiti amacıyla verilerin toplanması için yazıtların orijinallerinin incelenmesi adına ana doküman kaynakları olarak öncelikle Orkun'un (1994) "Eski Türk Yazıtları", çeviriler konusunda gerektiği takdirde Ergin'in (2009) "Orhun Abideleri" ve Tekin'in (1998) "Orhon Yazıtları" isimli eserlerinden yararlanılmıştır. Bu çalışmalar kapsamında gerçekleştirilen analizler doğrultusunda, 2018'de yayınlanan Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'ndaki değer diyagramı ve Schwartz'ın değerler ölçeğinde yer alan değer açıklamaları kullanılmıştır.

Verilerin Toplanması

Bu çalışmanın verileri, Albayrak (2017) tarafından geliştirilmiş ve araştırmaya özgü revize edilmiş olan "Orhun Yazıtları Analiz Formu" ile toplanmıştır. Bu formun başlıkları şöyledir:

1. "Eser/satır" adlı başlıkta, değer içeren ifadelerin hangi satırlarda geçmiş olduğu bilgisine,

2. "İçerdiği SBDÖP değeri" başlığında ifadelerin öğretim programındaki karşılığı olan değere,
3. "Orijinal ifade örneği" başlığında yazıtlarda bulunan cümlelerin asıllarına,
4. "Günümüz karşılığı" başlığında ifadelerin günümüz Türkçesindeki karşılıklarına,
5. "Değer tespit eden anahtar sözcükler" başlığında yazıtlarda aranan değer tespitini kolaylaştıran anahtar kelimelere (Örnek: Adalet değeri için "yasa" anahtar kelimesi),
6. "Belirlenen değer tanımlaması" başlığında ise öğretim programındaki değere ait oluşturulan değer tanımlamasına yer verilmiştir.

Geliştirilen formun geçerlik ve güvenilirliği kapsamında görüşleri alınan uzman kişileri ise; Türklere ait yazıtlar konusunda ayrıntılı çalışmalar yapmış olan bir profesör, sosyal bilgiler ile değer öğretimi alanında projeler hazırlamış olan bir profesör ve Moğolistan'daki Türk kitabelerini temel alan önemli saha araştırmalarına imza atmış bir doktor öğretim üyesi oluşturmaktadır.

Verilerin Analizi

Çalışmada ulaşılan verileri çözümlenmede "betimsel analiz" kullanılmıştır. Bu metot, araştırılan olay-olgular kapsamında özetlenmiş verilere ulaşabilmek adına sıkça kullanılan metotlardan biridir (Büyüköztürk, Kılıç-Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2010). Bu analizde ulaşılan verilerin, öncesinde kararlaştırılan temalar ışığında özet hâline getirilip yorumlamaları yapılır ve bulgu sunumlarında alıntı pasajları sıklıkla bulundurulur (Altunışık, Coşkun, Yıldırım ve Bayraktaroğlu, 2001). Keza bu araştırmada da verilerin analizlerinden önce SBDÖP dâhilindeki değerler tanımlanmış, akabinde elde edilen kısımlardan abidelerin taraması yapılarak değerler ile bağlantılı bölümler saptanmış ve ilgili başlıkta yerini almıştır. Beraberinde yazıtlarda rastlanılan kısımların önceleri ve sonralarına da dikkat edilerek yorumlamaları yapılmıştır.

Yazıtlar analiz edilirken içlerindeki değer temalarının abidelerin yapıları nedeniyle birbirlerine geçmiş bir hâlde olduklarının fark edilmesi ve bu durumun uzmanlar tarafından da doğru bulunması hasebiyle, bulgularda da görüleceği şekilde öğretim programındaki birtakım değer adları birleştirilerek sunulmuştur. Bulguların sunulması esnasında grafik ve tablolar aracılığıyla belirtilen frekans analizlerinin beraberinde, abideler üzerinden SBDÖP değerlerini içeren doğrudan alıntı kısımları belirtilmiştir. Çalışma tezden (Yıldız, 2021) üretildiği için geniş veri yelpazesini sunmak yerine ilgili değere dair yazıtlardan birer örnek, yazıt kodları ve frekans verilmiştir.

Bulgular başlığında yer alan tablolardaki değer ifadelerinin kodlanmasında alanyazında var olan sistematik temel alınmıştır. Bu kapsamda her bir yazıt kodu üç kısımdan oluşmaktadır: "KT D 1" kodunda 1. kısımdaki 'KT' Orhun Yazıtları'ndan hangisi olduğunu, 2. kısımdaki 'D' yazıtın hangi

yüzünde olduğunu ve 3. kısımdaki '1' ise ilgili yüzündeki kaçınıcı satır olduğunu belirtmek için kullanılmıştır.

Bu kapsamda; KT Kül Tigin Yazıtı'nı, BK Bilge Kağan Yazıtı'nı, T1 ve T2 Tonyukuk Yazıtı'nı, O: Ongi Yazıtı'nı, KÇ Küli Çor Yazıtı'nı, ifade etmektedir. K, G, D, B, KD, GD, GB; sırasıyla kuzey, güney, doğu, batı, kuzey doğu, güney doğu, güney batı olmak üzere yönleri ifade etmektedir. Kodların 3. ve son kısmındaki sayılar da yazıttaki satırları ifade etmektedir. Bununla birlikte "KT Ç 3" kodunda olduğu gibi yön bilgisinin olduğu yerdeki 'Ç' harfi ile ilgili yazıtın 'Çince' yazılmış yüzü kastedilmektedir. Burada verilen bilgileri bir örnekle izah etmek, tablolarda yer alan kodları daha anlaşılır kılacaktır. Örneğin; "KT D 1" Kül Tigin Yazıtı'nın, Doğu yüzünün 1. satırı anlamına gelmektedir.

Geçerlilik ve Güvenilirlik

Bu başlık altında araştırmanın bilimsel niteliğini arttırmak adına yapılanlar ifade edilmiştir. Araştırmanın hedefi hasebiyle birtakım formlar geliştirilmiş ve bu formlar, değer eğitimi uzmanlarına sunulmuştur. "Uzman değerlendirmesi" adlı bu metodun hedefi; veri analizlerinin yapıldığı aşamada salt belirli ayrıntılar üzerinde durulmasının ve fikirlerin belli kalıplara sokulmasının önüne geçmek, süreçte ulaşılan verileri teyit ettirmek ve analizleri geniş bir spektrumda gerçekleştirmektir (Lietz, Langer ve Furman, 2006'dan aktaran Eryılmaz ve Çengelci-Köse, 2018).

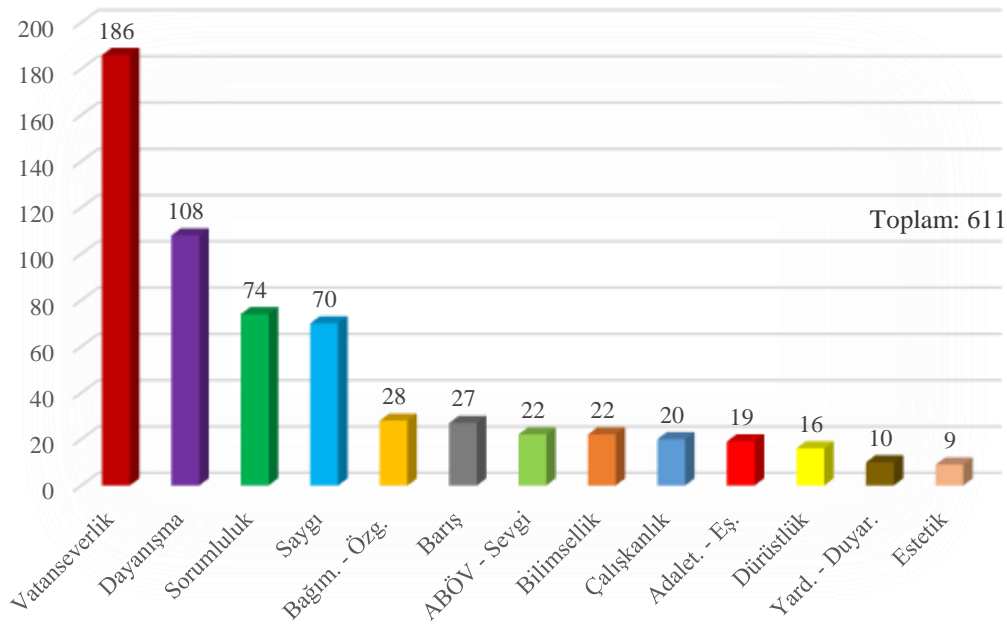
SBDÖP değerleri için geliştirilen değer tanımlamaları Türkçe, tarih, edebiyat ve sosyal bilgiler alanlarındaki uzmanların onaylarına sunulmuş ve bahsi geçen değer adlarının, geliştirilmiş olan tanımlamalara uyma durumlarını yansıtan görüşler alınmıştır. Bu işlemler neticesinde uzman kişiler, form dâhilindeki tüm tanımlamaların yazıtlarda değer tespiti yapmak için elverişli olduğu yönünde işaretlemeler yapmışlardır. Formda, uzmanların değişkenlere dair görüşlerini belirtmeleri adına "uygun", "düzeltmeli" ve "uygun değil" şeklindeki seçeneklere yer verilmiştir.

Verilerin analizi başlığında sözü edilen veri kaynaklarında, Orhun Abideleri'nin transkriptleri, araştırmacılar tarafından yorumlanıp güncel Türkçeye indirgenmiş durumları ile karşılaştırılarak verileri onama işlemine gidilmiştir. Ardından öğretim programı değerleri ile değer tespiti yapmak amacıyla tanımlamalar geliştirilmiştir. Tanımlamalar oluşturulurken değer adlarının taksonomisini global anlamda oluşturan Schwartz (1992) ölçeğinden yararlanılmıştır (Kuşdil ve Kağıtçıbaşı, 2000).

Öğretim programındaki birtakım değerlerin yazıt metinlerinde harmanlanmış bir vaziyette bulunmalarından, bahsi geçen değer adlarının aynı kategoride ele alınmasına karar verilmiştir. Ayrıyeten, kitabelerde ulaşılmış olan değer ifadelerinin kapsadığı SBDÖP değerlerini meydana çıkarmak için yazıtlardan birebir alıntı kesitleri sunulmuştur. Ayrıntı temelli betim bağlamında ise verilerin toplandığı kaynaklar ile analizlerinde kullanılan metotların açıklanması sağlanmıştır.

Bulgular ve Yorum

Bu bölümde Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'ndaki değerlere göre incelenen yazıtlarda, uzman değerlendirme formu içerisindeki tanımlamaların uygunluk onaylarından yola çıkılarak tespit edilen değer ifadelerine ve değerleri yansıtan bazı bölümlere yer verilmiştir. Beraberinde verileri istatistiksel anlamda yansıtmak amacıyla değerlerin bulunduğu yazıt satırlarına ve satır kodlarına yer verilmiştir. Bu verilerin değerlere göre dağılımı ve işlenme sıklığı Şekil 1'de sunulmuştur:

Şekil 1. Orhun Kitabeleri'nde Geçen SBDÖP Değerleri ve İşlenme Sıklıkları

Şekil 1'den anlaşılacağı üzere; SBDÖP ile öğrencilere aktarılması hedeflenen adalet, aile birliğine önem verme, bağımsızlık, barış, bilimsellik, çalışkanlık, dayanışma, duyarlılık, dürüstlük, estetik, eşitlik, özgürlük, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik ve yardımseverlik olmak üzere toplamda 17 değer, Orhun Yazıtları içerisinde 611 kez geçmektedir. Bu bulgu da SBDÖP değerlerinin neredeyse tamamının Orhun Yazıtları'ndaki satırların büyük çoğunluğunda defalarca geçtiğini göstermesi noktasında önem arz etmektedir.

“Adalet” ve “Eşitlik” Değerleri Hakkında Tespit Edilen Değer İfadeleri ile İlgili Bulgular

Yazıtlarda ekseriyetle “yasa” kelimesi çerçevesinde ele alınan “eşitlik” ve “adalet” değerlerinin dayanağı, ulusun ve devletin teminatı olarak kümülatif bir şekilde vücut bulmuş olan “töre” olgusudur. Türk töresine göre kendilerini büyük addeden bir devletin birtakım yükümlülükleri olmalıdır ve bunların başında Tanrı'nın Türklere verdiği devlet ve kudret ile Tanrı'ya vekâleten, yeryüzünün işleyişini düzene sokmak ve Türk adaletini dört bir yana dağıtmak gelir (Terzi, 2012).

Orhun Yazıtları'nda da adalet ve eşitlik değerinin işleyişi ekseriyetle bu minvaldedir. Bu değerlerin abidelerin hangi kısımlarında yer aldığına ilişkin veriler Tablo 1'de sunulmuştur:

Tablo 1. Orhun Kitabeleri'nde Geçen Adalet ve Eşitlik Değerleri

<i>Değer</i>	<i>Yazıt Kodu</i>	<i>Satır Örneği</i>	<i>f</i>
Adalet ve Eşitlik	KT D 1, KT D 3, KT D 11, KT D 13, KT D 16, KT D 21-22, KT D 25, KT D 30-31, KT Ç 3, BK D 2-4, BK D 11-14, BK D 36	"O zamanlar kölelerin (bile) kölesi (vardı). (Bizimse) kazandığımız, düzene soktuğumuz yurdumuz, yasalarımız vardı (KT D 21)."	19

Tablo 1'de görüldüğü üzere Orhun Yazıtları'nda toplam 19 satırda "adalet" ve "eşitlik" değerleri geçmektedir. Değerin geçtiği diğer satırlarda göze çarpan nokta kadın-erkek eşitliğinin ifadelere yansımalarıdır. Zira devletin mevcudiyetinin ilkelerini inşa etmekten ülke yönetiminde kağanların ve diğer idareci unsurların yanında yer almaya, hatta savaşlarda orduyu komuta etmiş olmalarına kadar bütün mevkilerde Türk kadınları kendilerini göstermiştir. Keza erkeklerle kadınların veya Kağan ile Katun'un aynı kabir sahası içerisinde mezarlarının bulunması da kadın ve erkek arasında hiçbir fark güdülmediğine delalettir (Alyılmaz ve Alyılmaz, 2014).

"Aile Birliğine Önem Verme" ve "Sevgi" Değerleri Hakkında Tespit Edilen Değer İfadeleri ile İlgili Bulgular

Orhun Yazıtları'nda Kağan'ın ailesinin tasviri büyük bir alan kaplamaktadır. Aile fertleri arasında sıkı bir bağ olmakla birlikte kararlar istişare ile alınmaktadır. Kağan'ın ailesi dâhil devlet içerisindeki tüm ailelerde herhangi bir karar alınmadan önce tüm ailenin fikrinin alınmasının esas oluşu, dönemin şartları özelinde demokratik bir norm düzeninin ailelerde de vuku bulduğunu belirtir (Taşağıl, 2016). Özellikle Kül Tigin Yazıtı'nın birçok yüzünde, kardeşini kaybeden Bilge'nin derin üzüntüsü, Kül Tigin'in Türk budunu uğruna yaptığı fedakârlıklar ve ona olan minnet, sevgi ve bağlılık duygularının ne denli köklü olduğu aile birliğine verilen önemi ortaya çıkarmaktadır. Bu değerlerin abidelerin hangi kısımlarında yer aldığına dair veriler Tablo 2'de sunulmuştur:

Tablo 2. Orhun Kitabeleri'nde Geçen Aile Birliğine Önem Verme ve Sevgi Değerleri

<i>Değer</i>	<i>Yazıt Kodu</i>	<i>Satır Örneği</i>	<i>f</i>
Aile Birliğine Önem Verme ve Sevgi	KT G 1, KT D 30-31, KT K 9-11, KT KD, KT GD, KT Ç 7, KT Ç 9, BK K 1, BK D 10, O K 3-4, O K 13-19	"Kardeşim Kül Tigin öldü... Görür gözüm görmez, bilir aklım bilmez oldu. Zaman Tanrısı, 'İnsanoğlu hep ölmek için yaratılmış.' dediği için... Gözlerimden yaş gelse (de)... gönülden ağıtlar gelse (de) bastırarak yas tuttum... Kardeşlerim, çocuklarım, halkım, (hepsinin) gözü (ve) kaşı kötü olacak deyip düşündüm (KT K 10-11)."	22

Tablo 2'de görüldüğü üzere Orhun Kitabeleri'nde toplam 22 satırda "aile birliğine önem verme" ve "sevgi" değerleri geçmektedir. Orhun Kitabeleri'nde hakanın bizzat ülke, yönetim, dış ilişkiler, askerî galibiyetler, ulusal güvenlik gibi konularda aktardığı mesajların yanında, bu

aktarımlarla harmanlanmış bir biçimde hükümdar ailesinin bağlılığı, birbirleriyle olan sıkı ilişkileri, akrabalık ve aile birliğine verilen önem gibi hususlar dikkat çekmektedir.

“Bağımsızlık” ve “Özgürlük” Değerleri Hakkında Tespit Edilen Değer İfadeleri ile İlgili Bulgular

Türklerde birçok devletin, ekseriyetle başkaldırıyla kurulmuş veya yıkılmış olduğu bilinmektedir. Chie-shih-shuai (Kür Şad) ve kırk erinin Çin’e karşı gösterdiği mukavemet, Ergenekon ve Bozkurt destanlarında okuduğumuz direniş, keza Avarlara karşı isyan eden Bumin Kağan’ın kutsal Ötüken’de Köktürk Kağanlığı’nı kurması gibi ilişik örnekler, Türklerin başkalarının boyunduruğu altında yaşayamama dürtülerine tekabül etmektedir. “Özgürlük” ve “bağımsızlık” değerlerinin abidelerin hangi kısımlarında yer aldığına dair bilgi Tablo 3’te sunulmuştur:

Tablo 3. Orhun Kitabeleri’nde Geçen Bağımsızlık ve Özgürlük Değerleri

Değer	Yazıt Kodu	Satır Örneği	f
Bağımsızlık ve Özgürlük	KT D 6-15, KT D 21, KT D 22, KT D 24, BK D 6-13, BK D 17,	“Türk halkı şöyle demiş: ‘Ülkesi olan halk idim, ülkem şimdi hani, nerede? Kime ülke kazanıyorum (kimin için savaşıyorum)? Kağanı olan halk idim... Hangi kağana hizmet ediyorum?’ dermiş. Böyle deyip Çin kağanına düşman olmuş (KT D 9).”	28
	T1 B 1-4		

Tablo 3’te görüldüğü üzere Orhun Yazıtları’nda toplam 28 satırda “bağımsızlık” ve “özgürlük” değerleri geçmektedir. Yazıtlarda tespit edilmiş olan bağımsızlık ve özgürlük değerleri ile ilişkili kısımlarda bilhassa yönetici tabakanın yüksek statülere layıkken düşman güçlerince esir alınması halinde ülkenin ve halkın bağımsızlığının yok olacağı vurgulanmıştır. Nitekim çoğunlukla düşmanın çeldirici ve politik hamlelerinin Türklerin bağımsızlık ve özgürlük duygularını körelttiği ve halkın bu değerlerini yozlaştırdığı için başarıya ulaştığı anlatılmaya çalışılmıştır.

“Barış” Değeri Hakkında Tespit Edilen Değer İfadeleri ile İlgili Bulgular

Köktürkler Dönemi abidelerinde, kumandanların muharebelerde mağlup ettikleri düşman topluluklarını mağdur etmediklerini, kendilerine bağlanmayı kabul etmeleri koşuluyla onları kendi halkı olarak benimseyip barış içerisinde yaşamaya başladıklarını ve onur kırıcı eylemlerde bulunmadıklarını ifade eden sözler yer almaktadır. Bu yönüyle, ülke yönetiminde söz sahibi olan liderlerin barışçıl olma özellikleriyle ön plana çıktıklarını söylemek mümkündür. “Barış” değerinin abidelerin hangi kısımlarında yer aldığına dair bilgi Tablo 4’te sunulmuştur:

Tablo 4. Orhun Kitabeleri’nde Geçen Barış Değeri

Değer	Yazıt Kodu	Satır Örneği	f
Barış	KT G 4-5, KT D 3, KT D 18-19, KT K 4, KT Ç 2-4, KT Ç 7-8, KT Ç 11, BK K 3-4, BK D 3-4, BK D 22, BK D 27-31, BK D 37, BK D 41, T1 G 10, T2 G 2, O K 1	“... Ötüken’den daha iyisi asla yok imiş... Bu yerde oturarak Çin halkı ile (ilişkileri) düzelttim. (Çinliler) altın, gümüş, ipek (ve) ipekli kumaşları sıkıntısızca verirler... Beyleri de halkları da barış ve uyum içinde imişler şüphesiz (KT G 4-5, KT D 3).”	27

Tablo 4’te görüldüğü üzere Orhun Yazıtları’nda toplam 27 satırda “barış” değeri geçmektedir. Yazıtlara bakıldığında Kül Tigin Abidesi’nin özellikle Çince kısmında, Türk Kağanı ile Çin İmparatoru’nun kurduğu barışçıl bağ ziyadesiyle yansıtılmıştır. Çin İmparatoru’nun Kağan’a olan övgü ve yüceltmeleri, iki hükümdarın hâkim olduğu dönemde iki devlet arasındaki diplomatik ilişkilerin sulh çerçevesinde had safhaya çıktığını göstermektedir.

“Bilimsellik” Değeri Hakkında Tespit Edilen Değer İfadeleri ile İlgili Bulgular

Göktürk Yazıtları’nda “bilimsellik” adlı SBDÖP değeri, ekseriyetle bilgisizliğin ve liyakatsizliğin neden olduğu olumsuz sonuçlar babında işlenmiştir. Bu nedenle yazıtlarda kağan ve vezirlerinin vermiş oldukları hükümlerde, buyruklarda ve devletin akıbeti bakımından ehemmiyet teşkil eden kritik kararlarda, bilimsellik ve akılcılık tabanlı eylemlerde bulunmalarının önemine ilişkin ifadeler bulunmaktadır. “Bilimsellik” değerinin yazıtların hangi kısımlarında yer aldığına ilişkin veriler Tablo 5’te sunulmuştur:

Tablo 5. Orhun Kitabeleri’nde Geçen Bilimsellik Değeri

Değer	Yazıt Kodu	Satır Örneği	f
Bilimsellik	KT G 7, KT D 3, KT D 5, KT D 18-19, KT D 23-24, KT Ç 6. BK K	“... Küçük kardeşi ağabeyi gibi (bilgili düşünemediği) için... Bilgisiz kağanlar tahta oturmuş elbette, kötü kağanlar tahta oturmuş (yönetici olmuş) elbette. Komutanları da bilgisiz imiş, kötü imiş elbette (KT D 5).”	22
	5-6, BK D 4, BK D 6, BK D 16, BK D 20, T1 G 3, T1 D 4, T1 K 5, T2 B 7-8, KÇ B 7, KÇ G 4, KÇ B 1		

Tablo 5’te görüldüğü üzere kitabelerde toplam 22 satırda bilimsellik değeri geçmektedir. Bu satırlarda yoğunlukla bilimsellik ve akılcılığı temel alarak yol haritaları çizmenin öneminden bahsedilirken, Büyük Türk Kağanlığı iktidarına devlet yönetimi konusunda bilgisiz ve yetkin olmayan kişilerin gelmesi sonucunda Çinlilerin devlet içerisine sızmalarının kolaylaştığından ve devletin çöküş sürecinin hızlandığından yakınıldığı dikkat çekmektedir.

“Çalışkanlık” Değeri Hakkında Tespit Edilen Değer İfadeleri ile İlgili Bulgular

Türklerde “çalışkanlık” değerinin belirginliği genellikle tarım arazilerine sahip olma çabası üzerinde zuhur etmektedir. Kitabelerde Türk kağanlarının oldukça varlıklı ailelere mensup oldukları ve bu varlıklarını gecesini gündüzlerine katarak, halkını refah bir ortamda yaşatabilmeleri için çeşitli fedakârlıkları göze alarak kazandıkları göze çarparken; çeşitli hayvanlara, demir para ve altın gibi madenlere ve geniş tarım arazilerine sahip olduklarını anlattıkları görülmektedir. “Çalışkanlık” değerinin yazıtların hangi kısımlarında yer aldığına dair bilgi Tablo 6’da sunulmuştur:

Tablo 6. Orhun Kitabeleri’nde Geçen Çalışkanlık Değeri

Değer	Yazıt Kodu	Satır Örneği	f
Çalışkanlık	KT G 10, KT D 16, KT D 26-27, KT D 29-30, KT GB, BK K 7-8, BK K 11-12, BK D 14, BK D 21-24, BK GD, T1 G 1, T2 G 3, T2 G 4	“Ben hiç de zengin ve refah bir halka Kağan olmadım. Karnı aç, sırtı çıplak, yoksul (ve) perişan bir halka kağan oldum... Türk halkı için gece uyumadım, gündüz oturmam. Kardeşim Kül Tigin ve iki Şad ile (birlikte) öle yite çalıştım, çabaladım (KT D 26-27).”	20

Tablo 6’da görüldüğü üzere kitabelerde toplam 20 satırda “çalışkanlık” değeri geçmektedir. Kül Tigin Yazıtı’nın doğu cephesindeki “çalışkanlık” değeri örneğine bakıldığında Kağan’ın elindeki zenginliği ve halkına oluşturduğu refah hayatı kolay yollardan kazanmadığı ve bu koşullara ulaşmak uğrunda yıllarca çalışıp çabaladığının ifade edildiği anlaşılmaktadır.

“Dayanışma” Değeri Hakkında Tespit Edilen Değer İfadeleri ile İlgili Bulgular

Değerlerin dayanışma ile ilişkisini açıklamak konusunda, bir toplumun kültürünü farklı toplumların kültürlerinden ayırıştırarak, ulusal bir perspektifle şekillendirilmiş bağlar dâhilindeki kişilerin dağılmasını engelleyerek bu birliği sağlamlaştıran ve dayanışmayı artıran unsurlardan oluştuğunu söylemek mümkündür (Seyyar, 2003). Türk ulusunda da geçmişten günümüze, bu dayanışmanın sağlanmış ve kuvvetli bir biçimde örülmüş olmasının delilleri genellikle savaş, afet veya bunlara benzer krizlerde ortaya çıkmaktadır. İşte bu olayların cümlelere döküldüğü yazıtlarda, dayanışma değerinin hangi kısımlarda yer aldığına dair bilgi Tablo 7’de sunulmuştur:

Tablo 7. Orhun Kitabeleri’nde Geçen Dayanışma Değeri

Değer	Yazıt Kodu	Satır Örneği	f
Dayanışma	BK K 5-6, BK K 8, BK D 3, BK D 6-7, BK D 10-13, BK D 15-20, BK D 22, KT D 2, KT D 6, KT D 11-15, KT D 17-24, KT D 27, T1 G 1-10. T1 D 1-7, T1 K 1-11, T2 B 1-9, T2 G 1, T2 D 3, T2 D 5, T2 K 1-4, T1 B 4-7, O D 7	“Tanrı Umay (ve) Su (ruhları bize) yardımcı oldular. ‘(Savaşmaktan) ne diye kaçacağız? (Düşman) çok diye niye korkuyoruz? Azız diye niye yenilelim? Saldıralım!’ dedim. Saldırdık. Darmadağın ettik (T2 B 3-4).”	108

Tablo 7 incelendiğinde yazıtlarda “dayanışma” değerlerini yansıtan satırların diğer değerlere kıyasla oldukça yoğun olduğu ve özellikle Orhun Kitabeleri dâhilinde bulunan abidelerde fazlaca görüldüğü tespit edilmiştir. Özellikle Tonyukuk Abidesi’nin ikinci taşının batı yüzünde dayanışma değeri, haklı bir konu için mücadele etmekten kaçınmama çerçevesinde işlenmiştir. Düşman güçlerinin yoğun baskısını fark eden Türk beylerinin, cepheden geri çekilme seçeneğini, savaşıp zarar görmeye tercih ettiklerini gören Tonyukuk’un ifadeleri ile bu değer işlenmeye devam etmiştir.

“Dürüstlük” Değeri Hakkında Tespit Edilen Değer İfadeleri ile İlgili Bulgular

Dürüstlük değeri, İslam öncesi Türk yazınında yoğunlukla işlenen bir unsurdur. Orhun Kitabeleri’nde bulunan hitap türlerinin özellikleri, Türk ulusu adına endişe duyan hükümdarın öğütleri ve bir yönetim bilincinin ikazı özelliğinde olması bakımından önem arz etmektedir (Korkmaz, 1995). Dönemde vuku bulmuş olayların süslenmeden dürüstçe anlatılması, bu anlatımlarla seslenen kuşaklara sorular sormak ve öngörülerde bulunmak şeklinde nasihatler verilmesi sebebiyle bir nutuk eseri olarak kabul edilmiştir (Ercilasun, 1994). Dürüstlük değerinin yazıtların hangi kısımlarında yer aldığına ilişkin veriler Tablo 8’de sunulmuştur:

Tablo 8. Orhun Kitabeleri'nde Geçen Dürüstlük Değeri

<i>Değer</i>	<i>Yazıt Kodu</i>	<i>Satır Örneği</i>	<i>f</i>
Dürüstlük	KT G 10-11, KT D 3, KT Ç 4, BK K 7-8, T1 K 7-8, T2 B 1-2, T2 D 4-7	“Yoksul halkı derleyip topladım. Yoksul halkı zengin ettim. Az (sayıdaki) halkımı çoğalttım. Hiç bu sözümde yalan var mı? (KT G 10).”	16

Tablo 8’de görüldüğü üzere Kül Tigin Kitabesi’nin güney, doğu, Çince kısmında ve Bilge Kağan Kitabesi’nin kuzeyinde “dürüstlük” değeri, kağanın halkına yaptığı fedakârlıkları dürüst bir şekilde sorması ve yaptığı hizmetlerin farkında olduğu için onlardan olumsuz bir yanıt almayacağından emin olmasıyla işlenmektedir. İleride yaşayacak olan Türk halkının bağımsızlıkları ve yükselişleri için gereken unsurları belirtmesinden de dürüstlük değerine ulaşılmaktadır.

“Estetik” Değeri Hakkında Tespit Edilen Değer İfadeleri ile İlgili Bulgular

Türklerin tarihleri boyunca vazgeçemedikleri yayılmacı politikaları nedeniyle karşılaştıkları inanç mekanizmaları ve konuşulan yeni arazilerde önceden yaşamış olan kültürlerin kalıntıları gibi çok sayıda unsur, Türk sanat perspektifini oldukça dinamik kılmıştır. Sırasıyla Hun, Köktürklerin en batıdaki halkı olan Hazar, yine Köktürk Kağanlığı’na bağlı olan Peçenek ve Kuman-Kıpçak Türklerinin yaşadığı bu bölgenin kuzeyinde balbal, kurgan ve çeşitli heykeller dâhil sayısız sanat eserleri bulunmakla birlikte, bu eserler dönemin sanat ve estetik işçiliğini ve insanların giyim tarzlarını günümüze yansıtmaktadır (Öztürk, 2015). Estetik değerinin yazıtların hangi kısımlarında yer aldığına ilişkin veriler Tablo 9’da sunulmuştur:

Tablo 9. Orhun Kitabeleri'nde Geçen Estetik Değeri

<i>Değer</i>	<i>Yazıt Kodu</i>	<i>Satır Örneği</i>	<i>f</i>
Estetik	KT G 11, KT G 12, KT G 13, KT KD, BK K 14-15, BK GB, KÇ D 12	“Çin hakanının en değerli sanatçılarını gönderdiler. Onlara mükemmel bir türbe yaptırtdım; içine (ve) dışına mükemmel resim ve heykeller koydurttum. Gönlümdeki sözlerimi yazdırdım (KT G 12).”	9

Tablo 9 incelendiğinde yazıtlarda “estetik” değerini yansıtan ifadelerin yazıt satırı bazında diğer değerlere kıyasla daha az olduğu fakat yazıtların asıllarına bakıldığında diğer değerlerin içerik dengesine kıyasla oldukça yoğun ve ayrıntılı işlendiği tespit edilmiştir. Kül Tigin Abidesi’nin güney cephelerine bakıldığında sanata ve estetiğe verilen önem, Türk Kağanının ihtişamlı ve estetik görüntüler barındıran anıt mezarlar ve sanat eserleri oluşturmak için düşman ülkelerden dahi yetenekli heykeltıraşların getirtilmesinden ve övgülerle bahsedilmesinden anlaşılmaktadır.

“Saygı” Değeri Hakkında Tespit Edilen Değer İfadeleri ile İlgili Bulgular

Saygı değeri Türklerde İslam öncesi ve sonraki dönemlerde farklı anlayışlarla olsa da her daim kıymetini sürdüren bir unsur olarak süregelmiştir. Bunun temel nedeni, kurallarını Tanrı ve halkın birikimli olarak oluşturduğu “töre” olmakla birlikte, bunların halkın mizacına nüfuz etmiş olmasıdır. Bu sebeptendir ki Köktürk Devleti’nde halkın, kağanların, kumandanların ve diğer

bürokratların birbirlerine derin saygı ve sadakatle bağlı olduklarını yazıtlarda yer alan ifadelerde görmek mümkündür. Saygı değeri bilhassa anne, baba, kardeş, ağabey ve diğer aile bireylerine olmakla birlikte Tengri'ye ve tanrıça Umay gibi diğer kutsal unsurlara karşı beslenmektedir. Saygı değerinin yazıtların hangi kısımlarında yer aldığına ilişkin veriler Tablo 10'da sunulmuştur:

Tablo 10. Orhun Kitabeleri'nde Geçen Saygı Değeri

Değer	Yazıt Kodu	Satır Örneği	f
Saygı	BK K 9-10, BK D 5, BK G 10-15, BK G-B, BK B 1-7, T2 G 3-6, T2 D 1-6, T2 K 1-4, O K 3-4, O K 13-19, KÇ B 1-4, KÇ B 7, KÇ B 9, KÇ B 12, KÇ D 5, KÇ D 12, KÇ G 2	“(Kağan) öylece vefat etmiş. (Cenaze törenine) yasçı (ve) ağlayıcı (olarak) doğuda gün doğusundan Bükli Çöl halkı, Çinliler, Tibetliler, Avarlar, Bizanslılar... Bunca halklar gelerek ağlamışlar, yas tutmuşlar. (Onlar) ünlü hakanlar imiş (BK D 5).”	70

Tablo 10 incelendiğinde kitabelerde “saygı” değerini yansıtan satırların diğer değerlere kıyasla oldukça yoğun bulunduğu, Orhun Abideleri'nin tümünde fazlaca işlenmiş olduğu tespit edilmiştir. Bilge Kağan Yazıtı'nın kuzey, güney ve batı yüzlerinde “saygı” değeri, kağanın cenazesine türlü hediyelerin, değerli eşyaların getirilmesi ve yabancı halkların dahi saygı gösterisi olarak Türklere ait çeşitli cenaze törenlerini gerçekleştirmeleri üzerinden işlenmektedir. Ayrıca Bilge Kağan'ın tahta çıkışı sırasında da birçok farklı halkların beylerinin saygı ve sadakat göstergesi niteliğindeki armağanları huzuruna sunduklarını gösteren ifadeler bulunmaktadır.

“Sorumluluk” Değeri Hakkında Tespit Edilen Değer İfadeleri ile İlgili Bulgular

Köktürk Kağanlığı'ndan itibaren şiar edinilen “Aç olanı doyurmak, çıplak kalanı giydirmek” felsefesi, Orhun Kitabeleri'nden Dede Korkut Destanları'na; Uygur Türklerinden, Selçuklu ve Osmanlı Türklerine kadar süregelen bir düstur, bir töre unsuru ve en başta bir hükümdar sorumluluğu olarak günümüze değin ulaşmıştır. Kağanlar halka at ve tarım arazisi verme, çeşitli madenleri kazandırma, aileleri yeni alınan topraklara yerleştirme gibi sorumlulukları da üstlenmişlerdir (Ögel, 2016). Sorumluluk değerinin hangi kısımlarda bulunduğuna ilişkin veriler Tablo 11'de sunulmuştur:

Tablo 11. Orhun Kitabeleri'nde Geçen Sorumluluk Değeri

Değer	Yazıt Kodu	Satır Örneği	f
Sorumluluk	KT G 2-3, KT G 5-10, KT D 23, KT D 26-30, KT KD, KT GD, KT Ç 1, KT Ç 10, KT Ç 12. BK K 1-8, BK K 11-15, BK D 21-24, BK D 33, BK D 35-36, BK D 38, BK G 9-10, T1 G 1-5, T1 D 4-5, T1 K 7, T2 D 1-6, T2 K 1-4, T2 B 7-8, O K 4, O 13-19, KÇ D 11-13, KÇ G 2	“... Kağan (olarak) tahta oturduğumda... Halk ölmek üzereydi... Ayakları çıplak (halde) döndüler. Halkı besleyeyim diye kuzeyde Oğuzlar tarafına, doğuda Kitan (ve) Tatavi tarafına, güneyde Çin tarafına büyük (bir) ordu ile on iki (kez) sefer ettim (KT D 27-28).”	74

Tablo 11 incelendiğinde yazıtlarda “sorumluluk” değerini yansıtan satırların diğer değerlere kıyasla oldukça yoğun olduğu ve özellikle ilk üç ana abidede fazlaca görüldüğü tespit edilmiştir. Kül Tigin Abidesi'nin güney cephesinin genelinde sorumluluk değeri, devletin dört tarafında sefilce

yaşamaya devam eden halkları himaye altına almak ve barındırmak üzerinden işlenmiştir. Çinlilerin istilacı politikalarının çevre halklarını ve Türkleri manipüle ettiğini; onlara bağlı olarak yaşamanın bu halklara zarar vereceğini ifade eden, yoksul durumda kalan halkı iyileştiren Türk kağanına bağlı olmamayı seçen boyların hezimete uğradığını bildiren yargılar bulunmaktadır.

“Vatanseverlik” Değeri Hakkında Tespit Edilen Değer İfadeleri ile İlgili Bulgular

Orhun bölgesi yazıtlarında Ötüken, sık ormanların bulunduğu düzlük bir yer olarak tasvir edilmiştir. Bu coğrafyanın Türkler tarafından anavatan addedilmesinin, Orta Asya Türk mitolojisine dayanan birçok nedeni bulunmaktadır. Bu nedenlerin başlıca olanı ise Ötüken’in gerek stratejik anlamda gerekse yaşamsal konularda avantajlı bir konumda olmasıdır. Vatanseverlik değerinin yazıtların hangi kısımlarında bulunduğuna ilişkin veriler Tablo 12’de sunulmuştur:

Tablo 12. Orhun Kitabeleri’nde Geçen Vatanseverlik Değeri

Değer	Yazıt Kodu	Satır Örneği	f
Vatanseverlik	KT G 3-8, KT D 1-3, KT D 6-28, BK K 2-3, BK K 5-6, BK K 13-14, BK D 2-3, BK D 4, BK D 6-41, BK GD, BK G 1-2, BK G 7-10, T1 G 1-10, T1 D 1-7, T1 K 1-11, T2 B 1-9, T2 G 1-6, T2 D 1-6, T2 K 1-4, O D 1-7, O K 1-3, KÇ B 5, KÇ B 7, KÇ B 9-12, KÇ D 2-11	“Bu kağanından, bu beylerinden, (bu vatanından ayrılmazsan, ey) Türk (halkı)... iyilik göreceksin, evine gideceksin, dertsiz olacaksın. (BK K 13-14).”	186

Tablo 12’de görüldüğü üzere abidelerde vatanseverlik değerine oldukça yoğun bir şekilde rastlanmıştır. Zira Ötüken, birçok açıdan avantajlı olan mevcut konumu nedeniyle tarihin her döneminde Türk devletlerinin merkez üssü olmuş ve Türklerin vatanı olarak sayılmıştır. Keza yazıtların devamında Bilge Kağan; gelecek nesillere seslenirken Ötüken bölgesinin güzelliğini, Türkler için taşıdığı önemi, sınırlara kattığı bölgeler içerisinde bu kadar verimli bir yer görmediğini, buranın terk edilmesi halinde tarih sahnesinden silineceklerini, Ötüken’de yaşamaya devam ettiklerinde ise ebediyen huzurlu yaşayacaklarını ifade etmektedir (Alyılmaz, 2004).

“Yardımseverlik” ve “Duyarlılık” Değerleri Hakkında Tespit Edilen Değer İfadeleri ile İlgili Bulgular

Türk ulusu, tarihi boyunca toplum içerisinde yardımsever ve duyarlı olmaya özen göstermiş, gerek İslam öncesi töre düzeninde gerekse İslam sonrası sosyal yaşamda bu değerlere fazlasıyla önem gösterildiğini işaret eden örnek olaylar biriktirmiştir. Yardımseverlik ve duyarlılık değerlerinin yazıtların hangi kısımlarında bulunduğuna ilişkin veriler Tablo 13’te sunulmuştur:

Tablo 13. Orhun Kitabeleri’nde Geçen Yardımseverlik ve Duyarlılık Değeri

Değer	Yazıt Kodu	Satır Örneği	f
Yardımseverlik ve Duyarlılık	KT D 27-29, KT Ç 6-7, KT Ç 12, BK D 22-23, T2 K 3-4	“...Atasını örnek alan Kül Tigin; saygı, dostluk ve sevgi dolu bir ahlak anlayışını miras bırakmış, ağabeyi Bilge Kağan’a amaçlarına ulaşmasında yardımcı olmuştur (KT Ç 7).”	10

Kül Tigin Abidesi'nin doğu yüzünde ve Çince kısmında, keza Bilge Kağan Yazıtı'nın da doğu yüzünde "yardımseverlik" ve "duyarlılık" değerleri, halkın harap ve bitap düşmüş bir halde olmasından dolayı Tanrı'nın yardımıyla onlara yardım etmiş olmaktan ve Kül Tigin'in ağabeyi Bilge'nin hedeflerine ulaşması için elinden geleni yapmış olması hususu üzerinden işlenmiştir.

Tartışma ve Sonuç

Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (2018) içerisinde öğrencilere kazandırılması amacıyla bulunan değerler; "adalet, aile birliğine önem verme, bağımsızlık, barış, bilimsellik, çalışkanlık, dayanışma, duyarlılık, dürüstlük, estetik, eşitlik, özgürlük, saygı, sevgi, sorumluluk, tasarruf, vatanseverlik ve yardımseverlik" şeklinde 18 adettir (MEB, 2018). Bu çalışma sonucunda ise Orhun Abideleri'nde, 18 adet sosyal bilgiler değerinden 17'sine ulaşılmış, yalnızca "tasarruf" değerinin geçtiği bir ifadenin bulunmadığı tespit edilmiştir. Bu sonuç ile alanyazında sosyal bilgiler dersi değerlerini yazıtlar üzerinden inceleyen, benzer nitelikteki çalışmalar (Şanlı, 2021; Şanlı ve Köç, 2021; Ustaoglu-Çelik, 2016; Veziroğlu, 2020; Veziroğlu ve Keskin, 2021; Yıldız ve Çolak, 2020) karşılaştırıldığında büyük oranda benzer olmakla birlikte bazı yönlerden farklılaşan sonuçlara ulaşıldığı görülmüştür. Bunun nedeni olarak söz konusu çalışmaların bazılarında değerlerin ve yazıt ifadelerinin farklı yorumlanması gösterilebilir. Örnek olarak bu çalışmada yalnızca tasarruf değerinin Orhun Yazıtları'nda bulunmadığı yönündeki sonuca karşılık Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'ndaki tüm değerlerin yazıtlarda yer aldığını ifade eden çalışmalar (Şanlı, 2021; Şanlı ve Köç, 2021; Veziroğlu, 2020; Veziroğlu ve Keskin, 2021) da bulunmaktadır. Bunların haricinde 2005 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı ile yapılan Ustaoglu-Çelik'in (2016) çalışmasında da 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nın değerleri ile büyük oranda örtüşen bir değer yelpazesinin Orhun Yazıtları'nda yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmanın neticesinde, Orhun Yazıtları dâhilindeki 6 abidede bulunan toplam 276 satırın 215'inde sosyal bilgiler değerine ve bu satırların toplamında "611" adet değer unsuruna rastlanmıştır. Bu verilerin ayrıntılı hâline bakılacak olunursa; 62 satırlık Tonyukuk 1-2 yazıtlarının 52 satırında, 94 satırlık Kül Tigin Yazıtı'nın 75 satırında, 71 satırlık Bilge Kağan Yazıtı'nın 60 satırında, 30 satırlık Küli Çor Yazıtı'nın 15 satırında ve 19 satırlık Ongi Yazıtı'nın 13 satırında sosyal bilgiler değeri bulunmuştur. Bu verilere göz atıldığında Orhun Yazıtları'nda sosyal bilgiler değerlerinin oldukça yoğun olduğu görülmektedir.

Sosyal bilgiler dersi değerleri ile Orhun Yazıtları'nın değer içeriği açısından örtüşme durumu ile ilgili olarak da olumlu sonuçlara ulaşılmıştır. Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı değerlerinin kitabelerde bulunma durumunu gösteren istatistiksel veriler şöyledir:

1. Yazıtlardaki 611 adet sosyal bilgiler değerinde Vatanseverlik değeri Kül Tigin Yazıtı'nda 55, Bilge Kağan Yazıtı'nda 52, Tonyukuk Yazıtı'nda 53, Küli Çor Yazıtı'nda 16 ve Ongi Yazıtı'nda 10 olmak üzere toplam 186 kez,
2. Dayanışma değeri Kül Tigin Yazıtı'nda 42, Bilge Kağan Yazıtı'nda 17, Tonyukuk Yazıtı'nda 48 ve Ongi Yazıtı'nda 1 olmak üzere toplam 108 kez,
3. Sorumluluk değeri Kül Tigin Yazıtı'nda 19, Bilge Kağan Yazıtı'nda 23, Tonyukuk Yazıtı'nda 20, Küli Çor Yazıtı'nda 4 ve Ongi Yazıtı'nda 8 olmak üzere toplam 74 kez,
4. Saygı değeri Kül Tigin Yazıtı'nda 20, Bilge Kağan Yazıtı'nda 17, Tonyukuk Yazıtı'nda 14, Küli Çor Yazıtı'nda 10 ve Ongi Yazıtı'nda 9 olmak üzere toplam 70 kez,
5. Bağımsızlık ve Özgürlük değerleri Kül Tigin Yazıtı'nda 13, Bilge Kağan Yazıtı'nda 11 ve Tonyukuk Yazıtı'nda 4 olmak üzere toplam 28 kez,
6. Barış değeri Kül Tigin Yazıtı'nda 12, Bilge Kağan Yazıtı'nda 12, Tonyukuk Yazıtı'nda 2 ve Ongi Yazıtı'nda 1 kez olmak üzere toplam 27 kez,
7. Aile Birliğine Önem Verme ve Sevgi değerleri Kül Tigin Yazıtı'nda 11, Bilge Kağan Yazıtı'nda 2 ve Küli Çor Yazıtı'nda 9 kez olmak üzere toplam 22 kez,
8. Bilimsellik değeri Kül Tigin Yazıtı'nda 8, Bilge Kağan Yazıtı'nda 6, Tonyukuk Yazıtı'nda 5 ve Küli Çor Yazıtı'nda 3 kez olmak üzere toplam 22 kez,
9. Çalışkanlık değeri Kül Tigin Yazıtı'nda 7, Bilge Kağan Yazıtı'nda 10, Tonyukuk Yazıtı'nda ise 3 kez olmak üzere toplam 20 kez,
10. Adalet ve Eşitlik değerleri Kül Tigin Yazıtı'nda 11, Bilge Kağan Yazıtı'nda ise 8 kez olmak üzere toplam 19 kez,
11. Dürüstlük değeri Kül Tigin Yazıtı'nda 5, Bilge Kağan Yazıtı'nda 3, Tonyukuk Yazıtı'nda ise 8 kez olmak üzere toplam 16 kez,
12. Yardımseverlik ve Duyarlılık değerleri Kül Tigin Yazıtı'nda 6, Bilge Kağan Yazıtı'nda 2 ve Tonyukuk Yazıtı'nda ise 2 kez olmak üzere toplam 10 kez,
13. Estetik değeri Kül Tigin Yazıtı'nda 4, Bilge Kağan Yazıtı'nda 4, Küli Çor Yazıtı'nda ise 1 kez olmak üzere toplam 9 kez geçmiştir.

Bu sonuçlara dayanarak Orhun Yazıtları'nın tamamı dikkate alındığında en çok tekrarlanan değerlerden sırasıyla vatanseverlik, dayanışma, sorumluluk ve saygı öne çıkarken Veziroğlu (2020), Veziroğlu ve Keskin (2021) tarafından yapılan çalışmalarda ise bilhassa vatanseverlik ve özgürlük/bağımsızlık değerlerinin en çok frekansa sahip olan değer olduğu sonucuna varılmıştır.

Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı içerisinde öğrencilere kazandırılması hedefiyle bulunan değerlerin birçoğunun abidelerde yer alması sonucuna yönelik söylenebilir ki bu değerleri

ders kitaplarında bulundurmamak, uygun kazanımlara daha derinlikli bir şekilde yerleştirmek, örnek olaylarla ve yazıtlardan alınan doğrudan alıntılarla öğrencilere sunmak gerekmektedir. Bu yöndeki sonucu destekleyen çalışmalarda (Şanlı, 2021; Şanlı ve Köç, 2021; Ustaoglu-Çelik, 2016; Veziroğlu, 2020; Veziroğlu ve Keskin, 2021) sosyal bilgiler dersi değerlerinin öğrencilere aktarılması için Orhun Yazıtları'nın zengin birer kaynak olarak kullanılabilmesi belirtilmiştir. Orhun Abideleri öncesinde oluşturulmuş olan Yenisey Yazıtları'nda da yoğun bir şekilde sosyal bilgiler değerlerine ulaşılmış ve bu yazıt ifadelerinin değer eğitimi zenginleştirmek açısından öğrencilere sunulması gerektiği önerilmiştir (Yıldız ve Çolak, 2020).

Bahsi geçen yazıtlardaki sosyal bilgiler değerlerinin varlığı konusu dışında yapılan bazı çalışmalarda da yazıtların edebi eser olarak kullanılma özelliği açısından ulaşılan sonuçlar bulunmaktadır. Yeşilbursa ve Sabancı'nın (2015) çalışmasında sosyal bilgiler öğretmeni adaylarının sosyal bilgiler dersinde tarihi roman, öykü ve hatıra gibi türlerinden faydalanılabileceği konusundaki görüşlerinde yazıtların zikredilmemesi dikkat çekerken; Beldağ ve Aktaş'ın (2016) çalışmasında ise yazıtların sosyal bilgiler dersinde kullanılması konusunda öğretmen ve öğretmen adaylarının tercihleri açısından öncelikli bir materyal olarak görülmediği sonucuna ulaşılmıştır.

Sosyal bilgiler dersindeki değer eğitimi esnasında öğretmenler, Orhun Yazıtları'nı çeşitli etkinlikler ile kullanabilmektedir. Adalet ve eşitlik değerinin öğrencilere kazandırılması için Orhun Yazıtları içerisindeki gerçek olaylara dayalı bir öykü ile oluşturulan etkinlik bunlara örnek olarak gösterilebilir. Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı, Etkin Vatandaşlık Öğrenme Alanı çerçevesinde ve Değer Ayrımı Yaklaşımı ile uygulanabilecek etkinlik; açık uçlu sorular, örnek olay, grup tartışmaları ve tereyağı-ekmek gibi öğretim yöntem ve teknikleri ile desteklenebilir. Bu etkinlik ile öğrencilerin adalet ve eşitlik değerlerini Türk tarihindeki örnek yaşantılar ile kavramaları ve günümüzde yaşanan kadın-erkek eşitliği olgusu ile bağdaştırmaları amaçlanabilir. Bir diğer etkinlik örneği de öğrencilere bilimsellik değerini kazandırabilmek üzere Bilim, Teknoloji ve Toplum Öğrenme Alanı çerçevesinde Değer Bilinçlendirme Yaklaşımı ile tasarlanabilir. Orhun Yazıtları içerisindeki bir metinde geçen bilimsellik değerini temel alacak etkinlikte, öğrencilerin bu değerinin önemi hakkında çıkarım ve saptamalarda bulunmaları ve eski Türk devlet yapılanmalarında bilimsel davranmaya verilen önemi kavramaları amaçlanabilir. Etkinlikte kullanılabilecek değer böceği adlı diyagramın içerisinde bilimsellik değerinin amacı, nerelerde araç olarak kullanılması gerektiği ve bireye kazandırdıkları beceriler gibi unsurlar sorgulanabilir.

Sosyal bilgiler dersinin ve Orhun Abideleri'nin değer eğitimi açısından oldukça kullanışlı unsurlar olduğu sonucundan hareketle, bu unsurların değer eğitimi ilköğretim kademesinde gerçekleştirmek için değer eğitimi yaklaşımları kullanarak oluşturulan etkinliklerle veya bu araştırma dâhiline alınmayan farklı değer eğitimi varyasyonlarıyla da kullanılması önerilmektedir.

Kaynaklar

- Akbaş, Y., Çolak, K. & Durmuş, S. (2020). Content analysis regarding the studies on values and values education in social studies education. *International Online Journal of Educational Sciences*, 12(2), 282-301.
- Aktepe, V. & Yalçınkaya, E. (2016). Okul ortamında değerler eğitiminin öğrenci görüşlerine göre çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 17(2), 113-131.
- Albayrak, F. (2017). *Köktürk ve Uygur dönemi eserlerindeki değerler ve bu değerlere ilişkin öğretmen adaylarının görüşleri*. (Doktora tezi). <http://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Yıldırım, E. & Bayraktaroğlu, S. (2001). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. Adapazarı: Sakarya Kitabevi.
- Alyılmaz, C. (2004). İpek yolu ve Orhun Yazıtları. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 24, 181-192.
- Alyılmaz, S. & Alyılmaz, C. (2014). Eski Türk kadın heykellerinin düşündürdükleri. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 3(4), 1-33.
- Başaran, F. (1992). *The university students value preferences*. *Araştırma Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü Dergisi*, 14, 13-25. <https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12575/60355/11944.pdf?sequence=1&isAllowed=y> sayfasından erişilmiştir.
- Beldağ, A. & Aktaş, E. (2016). Sosyal bilgiler öğretiminde edebi eser kullanımı: Nitel bir çalışma. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(2), 953-981.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2010). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem.
- Çağlar, A. (2005). Okul öncesi dönemde değerler eğitimi. M. Sevinç (Ed.), *Erken çocuklukta gelişim ve eğitimde yeni yaklaşımlar içinde* (s. 74-102). İstanbul: Morpa Kültür.
- Çileli, M. (1990). *Gençlik değerleri üzerine bir araştırma*. İstanbul: Ara.
- Demirtaş, T. (2012). *Nasreddin Hoca fıkralarının estetik değeri*. (Yüksek lisans tezi). <http://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Dönmez, C. & Altıkulaç, A. (2014). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının ortaokul T.C. inkılap tarihi ve Atatürkçülük dersi konularının öğretiminde tarihsel kaynakların kullanımına yönelik görüşleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 22(3), 923-242.
- Ercilasun, A. B. (1994). Köl Tigin Yazıtları bir nutuk metni midir? *TDAY Belleten*, 31-39.
- Ergin, M. (2009). *Orhun Abideleri* (42. b.). İstanbul: Boğaziçi.

- Eryılmaz, Ö. & Çengelci-Köse, T. (2018). Sosyal bilgilerde edebi ürünler ve değerler eğitimi: Küçük prens örneği. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 9(1), 65-79.
- Kapkın, B., Çalışkan, Z. & Sağlam, M. (2018). Türkiye’de 1999-2017 yılları arasında değerler eğitimi alanında yapılmış lisansüstü çalışmaların incelenmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 16(35), 183-207.
- Karasar, N. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel.
- Korkmaz, Z. (1995). *Türk dili üzerine araştırmalar I-II*. Ankara: TDK.
- Kuçuradi, I. (1995). *Felsefi açıdan eğitim ve Türkiye’de eğitim*. İstanbul: Metafor.
- Kuşdil, M. E. & Kağıtçıbaşı, Ç. (2000). Türk öğretmenlerin değerler yönelimi ve Schwartz değer kuramı. *Türk Psikoloji Dergisi*, 15(45), 59-76.
- Mert, O., Alyılmaz, S., Bay, E. & Akbaba, S. (2009). Orhun Yazıtları’ndaki toplumsal değerlerin öğretmen adayları tarafından algılanma düzeyi üzerine bir inceleme. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(9), 279-287.
- MEB. (2018). *İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (ilkokul ve ortaokul 4, 5, 6 ve 7. sınıflar)*. Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü Basımevi.
- Orkun, H. N. (1994). *Eski Türk yazıtları*. İstanbul: Türk Dil Kurumu.
- Ögel, B. (2016). *Türklerde devlet anlayışı*. İstanbul: Ötüken.
- Özer, H. (2016). *Sosyal bilgiler öğretiminde edebi ürünlerin kullanımı ve değer aktarımındaki katkılarına yönelik öğretmen adaylarının görüşleri*. (Yüksek lisans tezi). <http://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Öztürk, Y. (Ed.). (2015). *Doğu Avrupa Türk mirasının son kalesi Kırım*. İstanbul: Çamlıca.
- Refshauge, H. A. (2004). Values in NSW Public Schools. www.education.nsw.gov.au sayfasından erişilmiştir.
- Seyyar, A. (2003). *Ahlak terimleri (Ansiklopedik sözlük)*. İstanbul: Beta.
- Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: theoretical advances and empirical tests in 20 countries. *Advances in Experimental Social Psychology*, 25, 1-65.
- Şanlı, M. (2021). *Orhun Abideleri’nin sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan değerler bakımından incelenmesi*. (Yüksek lisans tezi). <http://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Şanlı, M. & Köç, A. (2021). Orhun Abideleri’nde sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan ortak değerler. *Journal of Innovative Research in Social Studies*, 4(1), 48-68.
- Taşagıl, A. (2016). *Ergenekon’dan kağanlığa Türk model devleti Göktürkler*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Tekin, T. (1998). *Orhon Yazıtları: Kül Tigin, Bilge Kağan, Tunyukuk*. İstanbul: Simurg.
- Terzi, A. (2012). Türk siyaset kültüründe kadınların rolü. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 1(1), 21-22.

- Ustaoglu-Çelik, A. (2016). Orhun Yazıtları'nın sosyal bilgiler öğretim programında yer alan değerler çerçevesinde incelenmesi. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*(55), 47-61.
- Ünlü, İ. (2016). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin ders materyali olarak edebi ürün kullanımına yönelik görüşleri. *International Journal of Eurasia Social Sciences*, 7(22), 120-136.
- Veziroğlu, B. B. (2020). *Sosyal bilgiler dersinde Orhun Abideleri'nin değer kazanımına etkisi*. (Yüksek lisans tezi). <http://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Veziroğlu, B. B. & Keskin, Y. (2021). Orhun Abideleri'nin sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan değerler açısından incelenmesi. *TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi*, 13(50), 214-223.
- Yeşilbursa, C. C. & Sabancı, O. (2015). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının sosyal bilgiler öğretiminde edebi ürünlerin kullanımına yönelik görüşleri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 36, 19-33.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (9. b.). Ankara: Seçkin.
- Yıldız, A. (2021). *Orhun Yazıtları'ndaki sosyal bilgiler dersi değerleri ve bu değerlere yönelik değer eğitimi etkinliklerinin oluşturulması*. (Yüksek lisans tezi). <http://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Yıldız, A. & Çolak, K. (2020). Sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan değerler kapsamında Yenisey Yazıtları'nın incelenmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 18(40), 77-113.

Extended Summary

In recent years, important studies have been carried out investigating the functionality of literary works in the process of gaining value, and it has been emphasized that the elements that will be used in order to strengthen the permanence of the act of gaining value to students in the social studies course are to improve the affective functions of children (Ustaoglu-Çelik, 2016). As a matter of fact, the results obtained from Özer's (2016) study with social studies preservice teachers and from the studies conducted with social studies teachers in the literature show that the use of epics, inscriptions, mythological stories, or all kinds of literary works is important in terms of improving students' affective and cognitive characteristics. Preservice teachers and teachers describe the fact that literary works are not used enough in the Turkish education system as a gap in order to concretize the abstract thoughts in students, facilitate focus, and activate value transfer (Ünlü, 2016).

Considering the studies on values and value education, it is seen that there are many studies conducted with document analysis within the scope of qualitative research methods in the literature in Turkey (Akbaş, Çolak, & Durmuş, 2020). However, the scarcity of studies on literary works among them creates a remarkable gap. It is stated that those related to literary works (tale, story, novel, poem, masnavi, and safahat) are more focused on the perception of value in these works (Kapkın, Çalışkan,

& Sağlam, 2018). For this reason, the aim of the research is to analyze the values in the lines of Orkhon Inscriptions in terms of the values of the social studies course. In the light of this purpose, the following questions were tried to be answered:

1. Are there values in the Orkhon Inscriptions that the 2018 Social Studies Course Curriculum (SSCC) aims to equip students with?
2. What is the overlap between the values of the social studies course and the Orkhon Inscriptions in terms of value content?

In present study, in which the qualitative research approach was used, the expressions and their meanings in the Orkhon Monuments were handled with the “document analysis” method. Firstly as the main document sources in order to analyze the originals of the inscriptions in order to collect data for valuation Orkun’s (1994) “Old Turkish Inscriptions”, Ergin’s (2009) “Orkhon Monuments” if necessary in translations, and Tekin’s (1998) “Orkhon Inscriptions” works were used. In line with the analyzes carried out within the scope of these studies, the value diagram in the Social Studies Curriculum published in 2018 and the value explanations in Schwartz’s values scale were used. The data of the study were collected with the “Orkhon Inscriptions Analysis Form” developed by Albayrak (2017) and revised as specific to the research. Within the scope of the validity and reliability of the developed form, the expert opinions of a professor who worked on Turkish inscriptions, social studies, and value education, and a doctor lecturer who carried out important field studies based on Turkish inscriptions in Mongolia were consulted. “Descriptive analysis” was used to analyze the data obtained in the study. In this context, before the analysis of the data, the values within the SSCC were defined, and then the monuments were scanned from the obtained parts, and the sections related to the values were determined and took their place in the relevant title. The interpretations of the parts found in the inscriptions were made by paying attention to the previous and next lines. While analyzing the inscriptions, some value names in the curriculum were combined as seen in the findings, since it was noticed that the value themes in them were interlaced due to the structures of the monuments and this situation was confirmed by the experts. During the presentation of the findings, direct quotations containing the SSCC values over the monuments were specified, along with the frequency analyses indicated through graphics and tables. Since the study was produced from the thesis, instead of presenting a wide range of data, an example of the inscriptions, inscription codes, and frequencies are given.

In the findings section, in the inscriptions examined according to the values in the SSCC, value expressions determined based on the conformity approvals of the definitions in the expert evaluation form and some sections reflecting the values are included. In order to reflect the data in a statistical

sense, inscription lines with values and line codes are included. The distribution of these data according to values and the frequency of processing are presented in Figure 1:

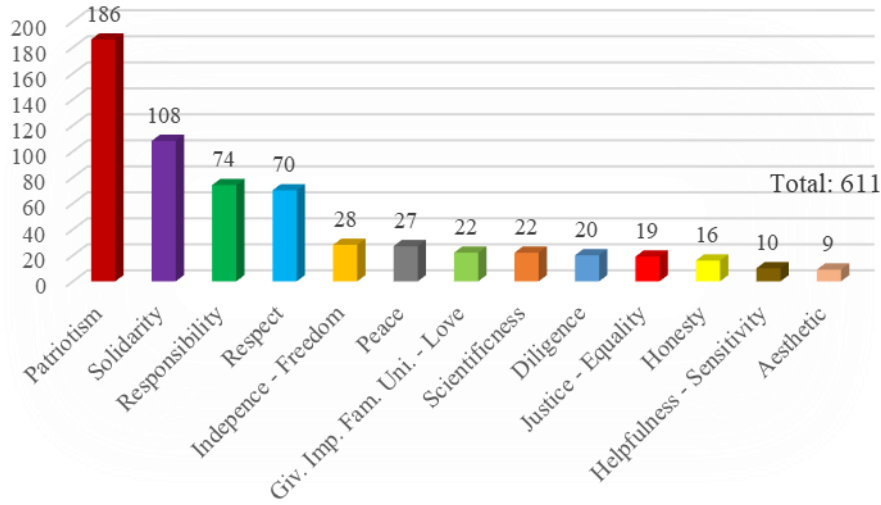

Figure 1. SSCC Values and Frequency of Mentioning in the Orkhon Inscriptions

As can be seen from Figure 1, 17 values as justice, giving importance to family unity, independence, peace, scientificness, diligence, solidarity, sensitivity, honesty, aesthetics, equality, freedom, respect, love, responsibility, patriotism, and helpfulness, which are aimed to be conveyed to students with SSCC, are mentioned 611 times in the Orkhon Inscriptions. This finding is also important in that it shows that almost all of the SSCC values are repeated many times in the majority of the lines in the Orkhon Inscriptions.

Out of 18 social studies values found in the 2018 Social Studies Course Curriculum for the purpose of gaining students, excluding the "saving" value, 17 values were found in Orkhon Monuments. These values are listed as patriotism, solidarity, responsibility, respect, independence, freedom, peace, giving importance to family unity, love, science, industriousness, justice, equality, honesty, helpfulness, sensitivity, and aesthetics according to the frequency of presence in the inscriptions. As a result of the research, the social studies value was found in 215 of the 276 lines in total in 6 monuments within the Orkhon Inscriptions, and "611" value elements were encountered in the total of these lines. If we look at the details of these data, following social studies values were found: 52 lines of 62-line Tonyukuk 1-2 Inscriptions, 75 lines of the 94-line Kül Tigin Inscription, 60 lines of the 71-line Bilge Kağan Inscription, 15 lines of the 30-line Kili Çor Inscription, and 13 lines of 19-line Ongi Inscription. Considering these data, it is seen that the 2018 Social Studies Course Curriculum values are quite intense in the Orkhon Inscriptions. As a result of the fact that most of the values found in the SSCC are included in the monuments, it can be said that it is necessary to include these values in the textbooks, to place them more deeply in the appropriate gains, and to present them to the students with case studies and direct quotations from the inscriptions. As a matter of fact, social

studies values were intensely reached in the Yenisey Inscriptions, which were created before the Orkhon Monuments, and it was suggested that these inscription expressions should be presented to the students in order to enrich the value education (Yıldız & Çolak, 2020). Based on the conclusion that the social studies course and the Orkhon Monuments are very useful elements in terms of values education, it is suggested that these elements be used with activities created by using values education approaches in order to carry out values education at the primary education level, or with different value education variations that are not included in the present research.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı

Araştırma tezden üretildiği için ilk yazar çalışmanın tüm süreçlerinde yer almış, ikinci yazar ise tez danışmanı olarak çalışmanın tüm süreçlerine rehberlik ederek ve gerektiğinde ilgili bölümü geliştirerek katkıda bulunmuştur.

Destek ve Teşekkür Beyanı

Araştırma sürecinde herhangi kurum, kuruluş ya da kişiden destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı

Araştırmacıların araştırma ile ilgili diğer kişi ve kurumlarla herhangi bir kişisel ve finansal çıkar çatışması yoktur.

Etik Kurul Beyanı

Bu araştırma, doküman incelemesi yapılarak yürütüldüğünden etik kurul onayı gerektirmemektedir.